

TILFØJELSER OG RETTELSE

Roskilde. S. Laurentius. S. 35, Fig. 5. Maalestok 1:100, læs: 1:150.

Roskilde. Vor Frue. S. 84, L. 9 f. n. Døbefont 1 stammer ifølge Meddelelse fra Sognepræst Th. Aaholm, der 1917—23 var Hjelpepræst ved Roskilde Domkirke, fra Vindinge Kirke (S. 1012), hvorfra den ved denne Kirkes Nedrivning overførtes til Roskilde Stiftsbiblioteks Have og herfra o. 1920 til Vor Frue, efter at en ny Fod var hugget.

S. 89, L. 7 f. o. mcdxliii, læs: mcdxcij.

S. 89. Gravsten 3. 1492, læs: o. 1492.

Roskilde. S. Jørgensbjerg. S. 106, L. 11 f. n. 1947 udførte Ole Søndergaard, Ballerup, og Viktor Stensgaard, Smerup, nye kalkmalede Dekorationer, Ranke-slyng paa Korhvelvet og Evangelistsymboler i Korbuen (meddelt af Arthur Fang).

S. 108, L. 8f. n. 1866, læs: (1866).

Roskilde. †A/Ze Helgens Kirke, S. 121, Fodnote. Kirken ligger i Haverne, som hører til Duebrødre Stiftelse i Allehelgensgade og noget vestligere end beregnet (sml. Bykortene S. 26 og 164); den berørtes af Bunkersudgravningen Sommeren 1944 og afdækkedes den følgende Vinter¹.

Bygningen, der udskiller sig fra alle de kendte Roskildekirker, har bestaaet af et Rundskib med trekvartcirkulært Kor. Denne Kirke blev imidlertid allerede o. 1200 afløst af en anden og mere almindelig, med rektangulært Kor og Skib; paa dette Skibs Nordside, foran Døren, var der i senromansk eller ungotisk Tid rejst et Vaabenhus, mod hvis Østmur der senere rejstes en Lude.

Den *ældste Kirke*, Rundkirken, var som de fleste af Byens andre tidlige Kirker af *Fraadsten*. Korets Fundament kunde følges rundt og Skibets i saa vid Udstrækning, at Form og Størrelse lod sig fastslaa; Bunkeren havde ødelagt en Del af Skibets Sydmur og den søndre Korbuevange. Af opgaaende Fraadstensmurværk fandtes kun faa, men betydningsfulde Rester, hvoraf blandt andet fremgaar, at Kirken havde haft Skraakantsokkel. Murresterne ved Vestsiden af Skibets Norddør viste, at denne har haft smige, indvendige Karme og Døranslag, og ved Triumfbuens Nordvange, at Buen, der har været

¹ Se C. G. Schultz i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1950, S. 139 ff.

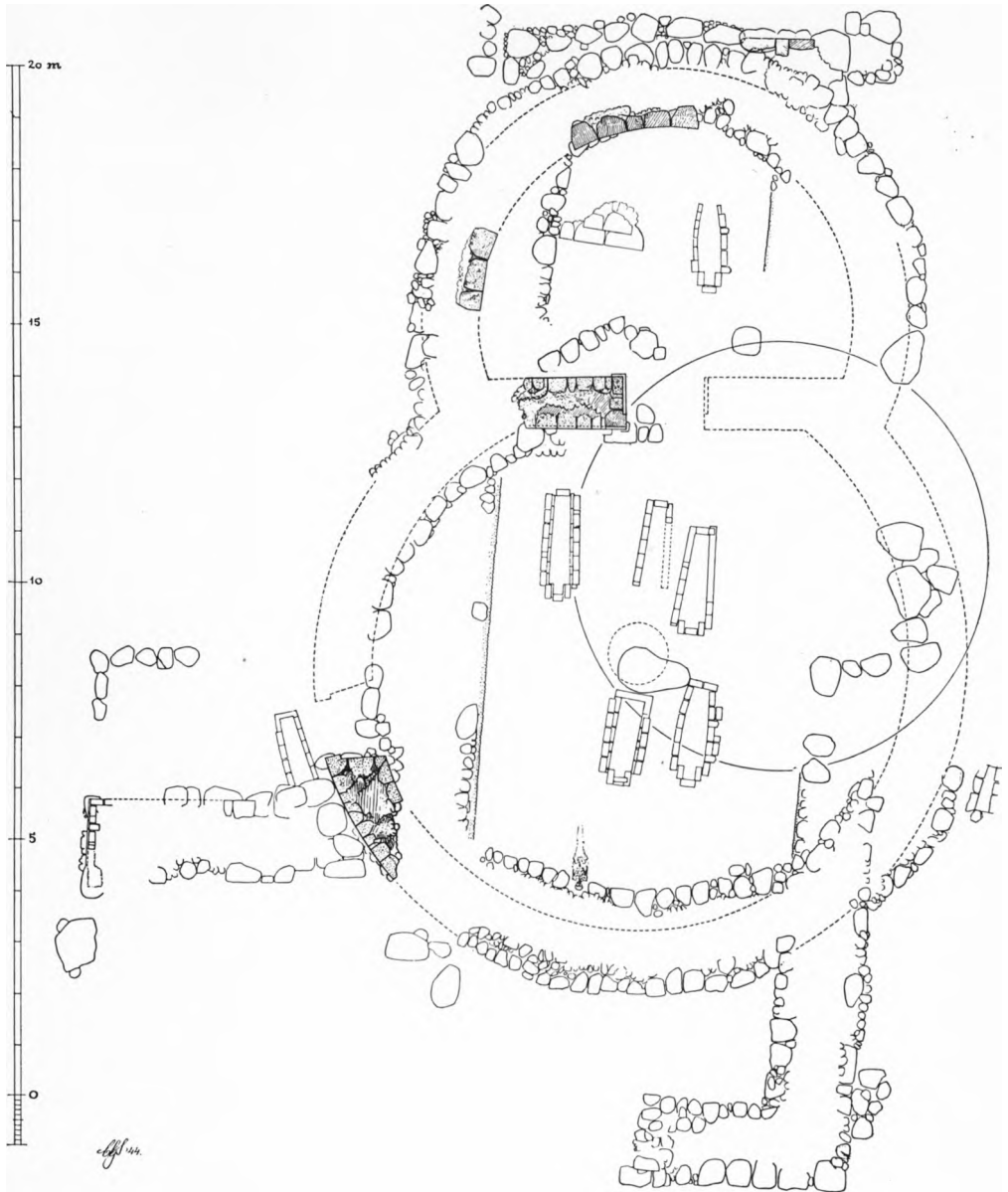

Fig. 1. Roskilde fAlle Helgens Kirke. Plan. 1:150. Maalt af C. G. S. 1944.
Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1950.

falset og ganske smal, var forsynet med Skraakantsokkel, som var ført omkring Hjørnerne og hen under Triumfvæggens Vestside (sml. Planen).

En meget stor, flad Kampesten afdækket i Skibets Midte og et Antal løst fundne, krumhugne Fraadstenskvadre tyder paa, at Skibet i Centrum har haft en Rundpille med en Diameter paa ca. 110 cm (C.G.S. o.c. Fig. 9); denne har

maaske baaret en ringformet Tøndehvælving, saaledes som det kendes fra de noget yngre, af Forsvarsforanstaltninger prægede, bornholmske Rundkirker. Midtpille og Murtykkelse har dog været for spinkle til, at Alle Helgen kan have været en Forsvarskirke med flere hvælvede Etager som de bornholmske (sml. iøvrigt Kunsthistorisk Oversigt, S. 2190). — Gulvet i Rundkirken var lagt af haandstore Piksten jævnet med Kalkmørtel; i Skibet laa det 33, i Koret 18 cm under Overkanten af Triumfmurens Skraakantsokkel, og der har saaledes været eet Trin mellem Kor og Skib. Omtrent midt i Koret var der Rester af to 18 cm høje Fraadstenstrin til en skævt anlagt Alterplatform.

Kirkens Ombygning, som maa have fundet Sted i Aarene omkring 1200, var næsten total; Fundamenterne for den yngre Kirke krydser ind over Rundkirkens Mure og Gulve. Alene Triumfmuren, det eneste retliniede Murstræk i den gamle Kirke, bibeholdtes (Fig. 2). Foruden Fraadstenene fra den ældre Kirke synes Byggematerialet at have bestaaet af *Munkesten* og noget *Kridt*. Af Vinduer og Døre er der ikke fundet Rester, men det senere tilbyggede Vaabenhus tyder paa, at i alt Fald Dørene har været placeret paa normal Vis.

Tilføjelser og Ændringer. Det kraftige Fundament paa Kirkens Nordside, umiddelbart Vest for Rundkirkens delvis bevarede Dør, maa stamme fra et senromansk eller unggotisk *Vaabenhus*, som kun kan høre til den yngre Kirke. Murene, der har været af *Kridt* og *Munkesten*, var forsynet med en lille Skraakantsokkel; i Vaabenhusets nordre Murflugt laa en flad Kampesten, sikkert Trinstenen fra den forsvundne Vaabenhusdør.

Øst for Vaabenhuset ligger et Fundamenthjørne, som tyder paa, at der her har ligget en iøvrigt udaterbar *Lude*.

Hvælv. Udvendig ved Korets Hjørner og paa Skibets Sydmur, Vest for det Sted, hvor Døren har siddet, fandtes Stenlægninger, som maa have baaret Støttepiller. Sammenholdt med sparsomme Fund af Ribbesten tyder dette paa, at Kirke Nr. 2 har haft senere indbyggede Hvælvinger.

Gulvet i den yngre Kirkes Skib har ligget 23 cm over Rundkirkens Gulv, og det har været belagt med uglaserede, kvadratiske Teglstensfliser med indtrykkede Rosetter; Fliselaget var henlagt i Sand. Korgulvets Højde kunde ikke fastslaaes.

Romanske Grave. I Forbindelse med Bunkersudgravningen og den efterfølgende Undersøgelse afdækkedes ialt otte romanske Grave (sml. Fig. 1 og 2, I—VIII) og et Skelet uden Kiste. Gravene I—V, der alle var af *Munkesten*, blev paa Grund af Bunkersgravningens forcerede Tempo kun mangelfuldt undersøgt. Mens den højtliggende Grav III maa tilhøre den yngre Kirke, er det mest sandsynligt, at de fire andre har Tilknytning til Rundkirken. Af de tre ved Kirkeundersøgelsen delvis fremdragne Grave: VI (Barnegrav af *Kridt*), VII og VIII (begge af *Munkesten*) hører kun den sidste med Sikkerhed til den yngre Kirke.

Grav I. Af Munkesten, trapezformet med Hovedrum. Siderne var tre Skifter høje, og i den nordre fandtes en Aabning til en Gravpotte.

Grav II. Af Munkesten; kun den tilspidsende Fodende var bevaret. Over de tre Skifter, hvoraf den nederste var kantstillet, saas Spor efter et fjerde, der sammen med det tredie Skifte har dannet en Fals for den forsvundne tagstillede Afdækning. I Nordsiden en Aabning med Gravpotte.

Grav III. Svarer i Materiale og Udformning til II, men Vestenden med Hovedrum og den tagformede Afdækning var bevaret.

Grav IV. Af Munkesten, med Hovedrum og udbugende, fire Skifter høje Sider, hvoraf den søndre har haft to, den nordre maaske kun een Potteaabning. Stenene i den tagformede Afdækning var i den nedre Ende forsynet med en hugget Fals, der red over Langsidernes indvendige Kant.

Grav V. Af Munkesten med Hovedrum; selve Graven var rektangulær, og Langsidernes øverste Skifte var udkraget som paa III.

Grav VI. Barnegrav, svagt trapezformet uden Hovedrum, af uregelmæssige Kridtkvadere. Ud for det Sted, hvor Rundkirkens Syddør maa have siddet.

Grav VII. Af Munkesten, nederste Skifte var kantstillet. Ved Rundkirkens Syddør, Hovedenden skjult af den yngre Kirkes Vaabenhus.

Grav VIII. Af Munkesten, med Hovedrum og udbugende Sider; nederste Skifte kantstillet. I Koret.

Roskilde. †S. *Mikkel.* S. 131, L. 6 f. n. Telegram, læs: Tetragram.

Roskilde. †S. *Olai.* S. 136 L. 7 f. n. Ifølge Meddelelse fra E. M. Nørregaard, Universitetets Mineralogisk-Geologiske Institut, Mineralogisk Museum, er Stenarten »Gotlands-Kalk, tilhørende Gotlandium (i ældre Bøger kaldet Øvre Silur)«.

Roskilde. †S. *Dionysius.* S. 140. Sommeren 1951 blev den lange, gule Længe med Smaaboliger paa Gullandsstrædes Vestside nedrevet, og Nationalmuseet fik Lejlighed til at eftersøge S. Dionysii Kirkes Tomt i de bagvedliggende Haver. Udgravningen, der blev overdraget Arkitekt Arne Fyhn¹, bekræftede helt den Teori om Kirkens Beliggenhed, man var kommet til paa Grund-

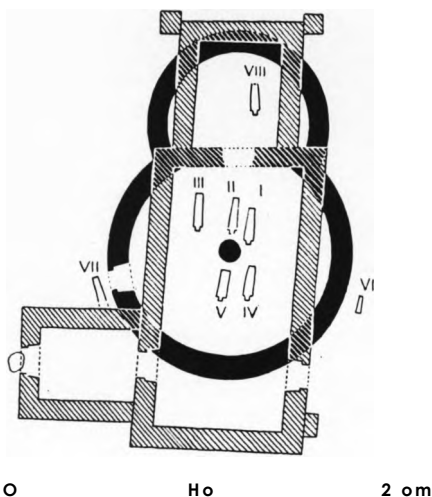

Fig. 2. Roskilde †Alle Helgens Kirke. Schematisk Fremstilling af de to Kirkers indbyrdes Forhold. C. G. S. 1944. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1950.

¹ Se Arne Fyhn i AarbKbh. 1951.

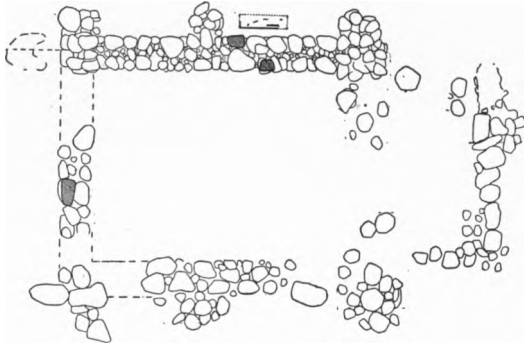

Fig. 1. Roskilde †S. Dionysii Kirke. Plan. 1:300. Maalt af Arne Fyhn. 1951.

lag af de skriftlige Kilder (sml. Fig. 2 og 1. Bind, S. 140). Kirkegaardens søndre Begrænsning har muligvis været paa det Sted mod Bredgade, hvor der 1935 afdækkedes fem løbende Meter Kampesten.

Kirken har bestaaet af Kor, Skib og Taarn. Paa Skibets kraftige, nordre Kampestensfundament, der var anlagt paa ren Lerbund, fandtes et Par Steder Rester af lidt opgaaende Fraadstensmurværk i tynde Skifter; lignende Forhold iagttoges ved den Del af Skibets Yestmur, som kunde afdækkes. I Syd var det noget anderledes, Fundamentet her havde mindre Højde end det nordre og var anlagt paa et sort Fyldlag ligesom Korfundamenterne. Af den Triumfmuren fandtes kun Fundamentgrøften. Af de til Skibets Mure knyttede Støttepillefundamenter synes kun de søndre at være i Forbandt med Fundamentet. Resultatet af Undersøgelsen maa tilsyneladende blive følgende: Skibets Nord- og Yestmur stammer fra en *romansk Fraadstenskirk*, mens Sydmuren, Støttepillerne og Koret hidrører fra en *gotisk Ombygning* med Munkesten. — I Skibet blev der af dækket et *romansk Pikstensgulv* med Rester af et udjævrende Kalkmørtellag; mens dette Gulv støder lige op til Nordmuren, løber det et godt Stykke ind under Sydmuren, hvilket viser, at Kirkeskibet er gjort smallere ved Ombygningen. — I søndre Fundament laa en Mønt fra Erik Menveds Tid (1286—1319), og ældre kan Ombygningen derfor ikke være. At der har været *Hvælv* i Kirken efter Ombygningen, antydes saavel af Skibets Støttepiller som af enkelte Formsten, der er fundet i Nedbrydningslaget. Blandt Formstenene er der ogsaa et Par, som kan stamme fra gotiske Dør- eller Vinduesaabninger, samt nogle romanske, riflede Munkesten, der, saafremt de hører hjemme i Kirken, maa henføres til et ældre Byggearbejde i Fraadstenskirken.

Over det romanske Gulv laa et Fyldlag paa 20—30 cm's Tykkelse, hvori

fundtes et Fraadstensfragment af en halv eller trekvartrund Søjle (Diameter 25 cm) og adskillige forskelligt glaserede Flisestumper. Over Fyldlaget laa der i Kor og Skib Rester af et Gulv bestaaende af uglaserede, gotiske Fliser (12,5 x 12,5 cm) iblandet enkelte gulglaserede, romanske (11,4 x 11,4 cm).

Af Taarnet, der kendes fra Kilderne (sml. S. 140), var intet bevaret.

Grav. Til de murede romanske Grave, der kendes fra 1935, føjede Udgravningen en Trækiste.

Kun nogle Knogler og en næsten formuldet Fjæl fra søndre Langside var tilbage; Kisten laa i Tagdryppet paa Kirkens Nordside.

Køge. S. Nicolai. S. 174. Ved en beklagelig Fejltagelse blev Klichéen S. 2166 ikke indsat paa sin Plads i Beskrivelsen. Jfr. L. 12 f. o.

S. 175, L. 3 f. o. Vestvangen, læs: Østvangen.

S. 194, L. 9 f. n. Efter Vandnæse, tilføj (Fig. 90).

S. 202, L. 4 f. o. Jensen (Olrik 381); ifølge Bøje S. 59 er Navnet Johnsen.

S. 204, 9 L. f. n. Kavel, læs: Kapel.

S. 210, L. 6 f. n. Tilføj; og skænkedes 1666 til Havdrup Kirke (Tune Hrd.); sml. S. 1080.

S. 225. Lysearm Nr. 4. Reflektorskjold, tilføj: af Messingblik.

S. 230. Epitaf Nr. 5. J. (!), læs: J[omfru].

S. 238. Gravsten Nr. 15. C. A. Jensen læser sikkert med rette fro (d. e. from) i Stedet for tro; derimod er sammes Læsning: (a)ltid i Stedet for blid tvivlsom. Og, læs: oc.

S. 255. Gravsten Nr. 93. Oluf Sandersøn, læs: Datter (L) af Oluf Sandersøn.

S. 266. Forsvunden Gravsten. 1648, læs: o. 1648.

Køge. †Graabrødre Klosterkirke. S. 275, L. 20 f. o. til S. Gertruds Kapel og til Raadhuset, læs: og S. Gertruds Kapel til.

S. 276. Billedunderskrift. S. Laurentius, læs: S. Franciscus.

Taarnby. S. 280, L. 8 f. o. Kirken har muligvis haft Apsis. Kirkens Præst, M. Strunge, har meddelt, at der for flere Aar siden ved Gravninger i Kirken er iagttaget et halvrundt Fundament i Langhusets østre Del. Se iøvrigt Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1946. S. 39. Elna Møller: Taarnby, en Stormandskirke paa Amager.

S. 284, L. 3 f. o. udenom om, om udgaar.

S. 298, L. 6 f. o. i Aaret 1688 etc., læs: i Aaret 1688 er dette Malmarbejde støbt af A. C. etc.

Store-Magleby. S. 306, L. 2 f. n. tidligere udgaar.

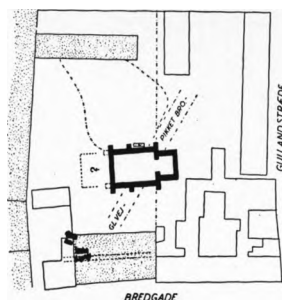
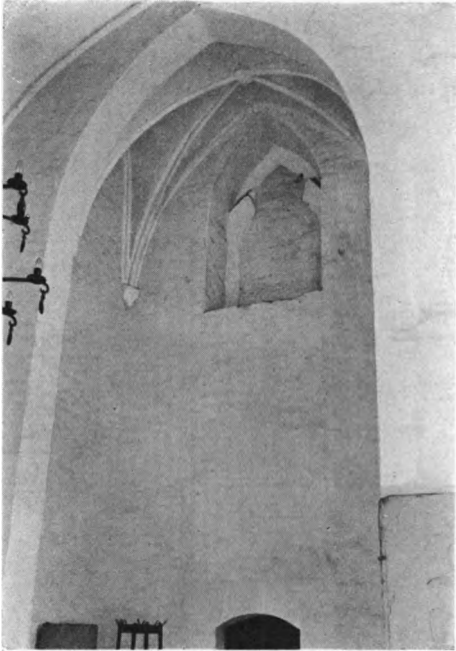

Fig. 2. Roskilde †S. Dionysii Kirke. Situationsplan. 1:20.000. Arne Fyhn 1951.

E. M. 1943

Fig. 8 (S. 174). Køge S. Nicolai. Vindue i Taarnrummets Sydniche.

hvem en Djævel hvisker noget i Øret, maa være Herodes, der giver Befaling til Barnemordet.

S. 384, L. 7 f. o. C P D, læs: C P F (Bøje 960); efter: den anden rund, læs: af Plet, stemplet H C D (H. C. Drewsen).

(Kongens) Lyngby. S. 428. Forsvunden Gravsten. 1592 Ingvar Olsen (Ingevarus Olai), denne Kirkes Præst, og Hustru Anna, Datter af Frands Madsen Riber; han døde 14. Marts 1592, 42 Aar gammel, efter 11 Maaneders Ægteskab og 12 Aars Embede. Stenen lagt samme Aar af Peder Frandsen og hans (Præstens) Broder. Se S. Abildgaards Dagbog XIII, Bl. 54^r.

S. 429, L. 8 f. n. Thile, læs: Thiele.

Søllerød. S. 445. Kirkegaardsmonumentet (Fig. 16) er udført af Billedhugger Th. Stein.

Brøndby-Vester. S. 456, L. 12 f. o. 310, læs: 301.

Hersted-Vester. S. 496. Alterkalken fra 1679 blev stjålet i Januar 1947 sammen med 38 Særkalke af Sølv. En Kopi — efter Fotografier — blev fremstillet af Hof juvelerer A. Michelsen 1948.

Torslunde. S. 521, L. 2 f. n. Dael, læs: Dahl (Bøje 1098); 1868, læs: 1867.

Høje-Taastrup. S. 548, L. 1 med Brødskrift. 1943, læs: o. 1910. I den tilhørende Note 8 rettes Einar V. Jensen til Frøken Kielerup (meddelt af Einar V. Jensen).

S. 315, L. 4 f. n. købt, læs: skænket.

S. 316. Gravsten 1. 1409, læs: o. 1409.

Hvidovre. S. 321, L. 10 f. o. 1723, læs: 1763.

S. 322, L. 8 f. o. Sandstenskrone, læs: Kongekrone af Sandsten.

S. 323. †Fløjaltertavle. Figurerne er 1948 restaureret af Billedhugger Gunnar Hansen og opstillet paa Alterbordet i nyt Skab.

Brønshøj. S. 340. *Glasmaleri. En Stump Yinduesglas med malet gotisk Blomst opbevares i Nationalmuseet som Nr. D. 12879.

Herlev. S. 374. Til Sagnet om Pilen, se ogsaa Bering Liisberg: Kunstkammeret. 1897. S. 81 med Noter S. 186.

S. 382, L. 9 f. n. Høstmanden er maa-ske snarere et Fragment af »Sædeunderet«, da det næste Billede, Kongen,

Sengeløse. S. 559 f. Alterbordspanel og Altermavle istandsat af N. J. Termansen 1947—48. Den omtalte Omsætning af Alterbordet er antagelig sket 1862, da der paa et indvendigt Tømmerstykke var skrevet med Blyant: »1862 forferdiget«.

Den i Altermavlens Postamentfelt fremdragne religiøse Indskrift med Kursiv genbenyttedes. Skjoldene fik nye Indskrifter. (Indberetning af N. J. Termansen 1948 i NM.).

S. 563, L. 1—2 f. o. Fonten rensedes for Cement og Farver 1947—48 af N. J. Termansen (jfr. Indberetn.). Af de middelalderlige Farver paa Kridtgrund var der kun sparsomme Rester tilbage: paa Overkanten Spor af okker-gult og spredt over største Delen af Fonten faa Rester af mønjerødt og okker-gult, »som nogle Steder syntes at glide over i hinanden uden skarp Begrænsning«. Saavel paa Kummen som paa Tovstaven var der Spor af sort. Disse svage Farvespor bevarede.

Ledøje. S. 577, L. 16 f. n. Sydøsthjørnet, læs: Sydvesthjørnet.

S. 578, L. 3 f. o. 1885, læs: 1863.

S. 578, L. 6 f. n. Fig. 13, læs: Fig. 14.

S. 579. Billedunderskriften. Nordøst, læs: Sydøst.

S. 580, L. 3 f. o. Sydøsthjørnet, læs: Sydvesthjørnet.

S. 584, L. 14 f. o. 1772, læs: 1712.

Smørum. S. 590. I 1860 fandtes i Gavlen over Kalkhuset (nordre Vaabenhus) en hensmuldret Læderpose med en Sølvskat bestaaende af 11 smukke, senmiddelalderlige Spiseskeer (se Olrik: Drikkehorn og Sølvtoj. 1909. S. 92) samt 46 tyske Speciedalere, af hvilke den yngste var præget 1552 (i Nationalmuseet).

Ballerup. S. 604, L. 9 f. n. Ifølge en Tegning af Magnus-Petersen 1885 (i Nationalmuseet) havde den rundbuede Norddør Karme af store Kvadre, skraakantede Kragbaand og Kilestensstik; den maalte knap 1 m i Bredden og 2,5 m i Højden over daværende Terræn.

S. 609. De to øverste Billeder, Fig. 6—7 er fotograferet af Egmont Lind.

†Bistrup. S. 644. Den til Kirken hørende romanske Granitdøbefont, af Roskildetype, staar i Bistrup Ladegaards Have (meddelt 1950 af Hans Stiesdal).

Himmelev. S. 649, L. 11 f. n. ommurede, læs: ommuret.

S. 655, L. 5 f. n. ottekantet, læs: sekskantet.

Kornerup. S. 681, L. 5 f. o. Daadsfad, læs: Daabsfad.

Glim. S. 705. I Præsteindberetn. 1809 (NM) nævnes et Røgelsekar i Kirken.

Gundsømagle. S. 784. Den her omtalte Lysekrone har siden 1926 været i Privateje.

Osted. S. 795. Billedunderskrift til Fig. 7. 1420'rne, læs: 1520'rne.

S. 795, L. 6 f. o. Fontehimmelen er nu restaureret af Nationalmuseet og op-hængt over Fonten 1948.

Allerslev. S. 810, efter L. 1 tilføjet: 1657 købtes en ny †Sølvkalk og †Disk hos Guldsmed Anders Nielsen, København (Rgsk.).

S. 814, L. 16 f. o. Rafin, læs: Rafn.

S. 814, L. 5 f. n. Wermund, læs: Wemund (se 4. Bind S. 2011 Nr. 4).

Scerløse. S. 850. †Epitaf. Skovrider Niels Olsen B. . . . maa være den hos P. B. Grandjean: Kgl. danske Forstembedsmænd 1660—1790 S. 12 anførte Niels Olsen Brun (meddelt af Personalhistorisk Institut).

Rye. S. 890, L. 1 f. o. †Kisteklader, læs: †Epitafier. Haslet, læs: Haslef.

S. 890, L. 7 f. o. to, læs: fire. Ifølge Wibergs Præstehistorie døde Elias Sørensen Lind 1674.

Lyngby. S. 925. Et *Solur* af Kalk- eller Sandsten er indmuret paa Skibets Sydмур (sml. S. 921 Fig. 1). Det har foruden Timetallene følgende Indskrift: (Versaler) »Horas numerat homo, æternitatem anhelat«; (Skriveskrift) »Templo Lyndbyensi sacrum 1688« (»Mennesket tæller Timerne, det higer efter Evigheden. — Helliget Lyngby Kirke 1688«).

Sæby. S. 944, Note 9, læs: 8.

Gershøj. S. 949, L. 3 f. n. Gulvfliserne er optaget 1925 ved Alterbordet, og under dette ligger der flere tilsvarende (Indberetn. 1925 fra Arkitekt Otto Langballe).

S. 950. Alterpanel. Ved Nedtagningen af Panelet omkring Alterbordet 1926 fandtes paa Bagsiden et tarveligt Maleri fra Begyndelsen af 1600'rne forestillende Kristi Gravlæggelse. I Nationalmuseet.

Greve. S. 973, L. 8 f. n. Ifølge Meddelelse fra Arkitekt O. Langballe fornyedes Intarsiaen kun delvis.

† *Vindinge.* S. 1016. Døbefont. Den oprindelige Granitfont har siden o. 1920 haft Plads i Roskilde Vor Frue, sml. ovfr. S. 2160.

Snoldelev. S. 1024, L. 9 f. o. Underdør, læs: Overdør.

Tune. S. 1040, L. 3 f. n. Variant af Roskildetypen, læs: af Roskildetype.

Havdrup. S. 1076, L. 2 f. n. Kirken var anlagt og paabegyndt med Apsis, et Forhold, der iagttoges 1951 af Billedskærer P. Borre. Af denne Apside, der har en indv. Bredde paa 192 cm, var der kun muret eet Skifte, inden Byggeplanerne ændredes saaledes, at Koret blev lige afsluttet i Øst og forsynet med en Alterniche i Murtykkelsen. Ogsaa paa Gavlens Yderside spores Uregelmæssigheder efter den paabegyndte Apsis, ligesom der ved Undersøgelsen blev afdækket nogle Fundamenter.

S. 1079, L. 9 f. o. 1951 konstaterede Borre to tilsvarende Fliser under Gulvet i Koret. Samtidig bemærkede han, 40—45 cm under Korgulvet og 15 cm under Skibets Gulv (ved Syddøren), Spor af ældre Gulve.

S. 1079, L. 3 f. n. 1714 blev Kalk og Disk omgjort af Guldsmed Borris, København (Rgsk.).

S. 1080. Prædikestol. Ifølge Arkitekt O. Langballe er Prædikestolen fra 1820, men 1940 afpudset og forsynet med paalagte Halvsøjler og Platter.

Solrød. S. 1083, L. 1 f. o. Østparti to Tilbygninger, læs: Østparti samt to Tilbygninger. — Østvinduerne har samme Profil som Kirke-Skensveds.

S. 1086. Altertavlen. Billedskærer Borre, Havdrup, der forestod Tavlens snedkermæssige Istandsættelse, meddeler: En Del af Træværket var (1939) meget medtaget af Orm, særlig de Dele, som var udført i Elmetræ (f. Eks Storgesimsens Dækplade). Tavlen skal efter gamle Folks Udsagn være faldet ned engang, og det skal nok være rigtigt, da saa godt som alle Tapper, Dyvler og Nagler samt en Del Profillister var knækket (undtagen i Postamentet); ogsaa Topstykket og dets Vinger har været ituslaaet og var sammenflikket med store, smedede Søm. Det er muligvis sket før 1832, da der paa Kronlisten fandtes to Malersignaturer: C. Knippel og P. Kriihl 1832, og det er muligvis disse to Malere, der har flikket Tavlen sammen, da Arbejdet ikke var udført paa Snedkermanér. Tavlens Postament er ikke fornyet, men gjort lavere, idet de fire lodrette Rammestykker er oversavede paa Midten, og der var Spor efter paalimede Bosser over Samlingen.

Tavlen synes at være blevet til i en Sparetid. Der er brugt Træ af meget smaa Stammer, eller Grenetræ, af hvilken Grund der er kommet alt for meget Splint med, især i Fyldingerne, og vel ogsaa af den Grund er det meste af Træet udsavet dels med Langsav, dels med Haand- og Rammesav; kun Topstykket og dets Vinger er af marvspaltet Træ.

Jersie. S. 1097. Oblatæske. Bøje 272, læs: Bøje Tillæg 3103.

S. 1100. Paa Klokketabelen er fra og med Frederik 3. og til Christian 10. skaaret de kgl. Initialer for hver Gang, der blev ringet ved en Konges Død. Senere er tilføjet Hans, Christian 1. og Frederik 2.

Kirke-Skensved. S. 1107, L. 12—13 f. o. Vestgavlen afrensedes 1939, Taarnet 1940.

S. 1110. Stolestaderne er ifølge Arkitekt O. Langballe ældre, men Gavlene blev omformede og udskaarne 1930.

Gadstrup. S. 1124. Sommeren 1949 blev Kirkens Indre hovedrestaureret ved Arkitekt O. Langballe, der sammen med Billedskærer Borre gjorde »Danmarks Kirker« opmærksom paa adskillige, hidtil ukendte Spor i Kirkens middelalderlige Murværk. Det er S. 1125 bemærket, at Dørene sidder usædvanlig langt mod Øst, men end ikke de svageste Spor til en Forklaring lod sig ane gennem det tykke Lag Cementpuds, som Arkitekt J. D. Herholdt havde paaført Murene 1881. Da dette Pudslag nu blev nedhugget paa Vægge og Hvælv, fremkom flere Spor, hvoraf nogle gav Løsningen paa Dørenes Placering. Det nuværende Skib er ikke, som hidtil antaget, bygget i eet Stræk; Vestenden, cirka tre Meter, er en *senromansk Tilføjelse*, som vist paa den rettede Plan

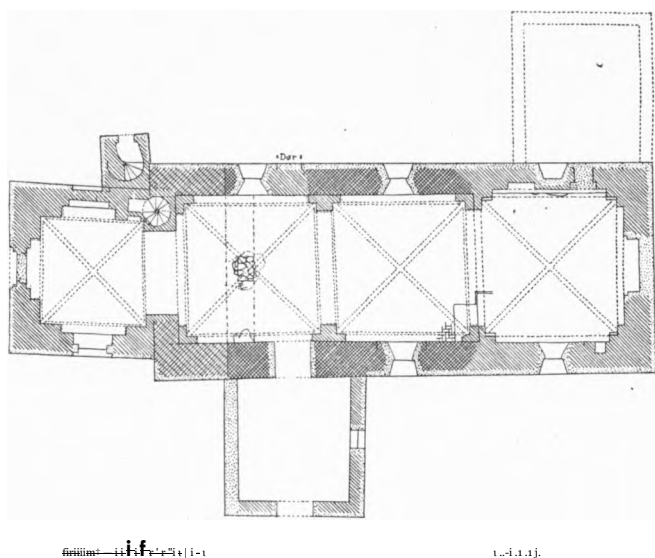

Fig. 1. Gadstrup. Plan. 1:300. Rettet 1949. El. M.

(S. 2170 Fig. 1), og som det fremgaar af Fig. 2, hvor man tydeligt ser Resterne af Skibets oprindelige, nedbrudte Vestgavl. Ogsaa gennem den Murteknik, der er anvendt i Vestforlængelsen, skiller dennes Mure sig tydeligt ud fra Skibets, hvor vi træffer den ældste Kridtkvaderteknik med vekslende Skiftehøjder og mange Overfalsninger. Imidlertid maa Vestforlængelsen være Underdelen af et *Taarn*, en Antagelse, der bekræftedes gennem nogle Smaaudgravninger i Gulvet. Efter Nedbrydningen af Skibets gamle Vestgavl rejstes Taarnets Østmur over en stor, formentlig rundbuet Arkade, der kun har været cirka een Meter smallere end Skib og Taarn. Som en Art Sikkerhedsforanstaltning opførtes under den store Arkade en Mur, der var halv saa tyk som selve Taarnets Østmur og gennembrudt af to mindre Arkader, hvis fælles Midtpille har hvilet paa det afdækkede Kampestensfundament (se Planen). Det lader sig ikke med Sikkerhed afgøre, om Taarnet har været af den saakaldte »brede« Type, der er almindelig i Skaane, eller tvillingdelt, som det oftest er Tilfældet paa Sjælland, men det sidste er maaske rimeligst. Der har næppe paa Grund af den store Arkade kunnet være noget Herskabsgalleri i Taarnet, saaledes som vi for Eksempel kender det i Fjenneslev (D. K. Sorø Amt S. 326). Hvad vi ved om Taarnet, placerer det typologisk mellem de to yngste af de tre Grupper, hvori danske Tvillingtaarne kan opdeles¹, hvilket vil sige, at det maa være opført henimod eller o. 1200, hvad Murteknikken da ogsaa synes at bekræfte.

I Lodfugerne mellem Taarnets Mure og Skibets gamle Vestgavl saas paa

¹ C. G. Schultz: Bidrag til danske Tvillingtaarnes Udviklingshistorie, i AarbKbh. 1935, S. 105 ff.

Vestgavlen Rester af et Pudslag, der svarer til det, som kan iagttages paa Sydturen bag Vaabehuset.

Ved en lille Udgravning i Skibets Sydøsthjørne afdækkedes de nederste Skifter af et romansk *Sidealterbord* (145 x 90 cm) og Sydturen af den gamle *Triumfbue*, der i alt Fald paa Nord- og Vestturen havde Skraakantsokkel; i Buen, 5 cm fra dens Vestflugt, laa et 16 cm højt Kridtstenstrin. Flere Steder, bl. a. ved Alterbordet og i Skibets Vestende samt i det romanske Taarn fandtes 45 cm under nuværende Gulv Rester af et romansk *Mørtelgulv*. — Et 35 cm højere-liggende Munkestensgulv i Siksakmønster iagttoges ved Sidealterbordet.

Skibets smukt murede Hvælv er indbygget, før det nuværende Taarn rejstes, men Aldersforskellen kan ikke være stor; i Nordsviklen af Vesthvælvets vestre Kappe er der en fladbuget, tilmuret Lem til Loftsrummet. — De under Hvælv og Taarn omtalte Konsoller og Kragbaand (sml. S. 1125—1126) er nu trukket i Puds, men de har tidligere været af Kridtsten. Trods den haardhændede Behandling kunde Kragbaandenes oprindelige Skraakant dog ses enkelte Steder, mens Konsollernes tidligere Udformning var ukendelig. Taarnets Vestdør er indhugget en Tid før Herholdts Restaurering.

Sidealterbord, se ovenfor.

S. 1128 ff. I Forbindelse med Istandsættelsen 1949 ff. ryddedes Kirken for alt Inventar, der, efter at Byggearbejderne var tilendebragt, atter sattes paa Plads i restaureret Stand. Arbejdet foretoges af Billedskærer Borre, Havdrup, fra hvem følgende Meddelelser stammer¹.

Altertavlen konserveredes og rensedes grundigt allerede 1945. Ved denne Lejlighed konstateredes det, at mindst en Fjerdedel af de oprindelige Profillister var fornyede, og at man for at fjerne Tavlen Staffering havde afhøvet alle glatte Flader, mens man andre Steder havde skrabet 1—2 mm af Træet.

¹ Under Nedtagningen af Kirkemøblerne fandtes adskillige blyantsskrevne Snedker- og Tømmernavne, der blev opnoterede og lagt til Kirkematerialet i Nationalmuseets Arkiv.

E. M. 1949

Fig. 2. Gadstrup. Skibets Sydture med Spor efter den oprindelige Vestture (S. 2170).

Prædikestolen istandsattes 1950—51 og fastgjordes paa to indmurede Jernbjælker. Bunden var fornyet, vistnok 1846, og Postamentet gjort 3—3,5 cm lavere, sikkert paa Grund af Svamp. Nu fik den ny Læsepult, Bund og Trappe samt Fyldingsliste paa Opgangspanelet. Maling og Staffering ved Viktor Steensgaard.

Stoleværket har tidligere været udsat for et stærkt Svampeangreb, hvad der formodentlig har været Grunden til, at Gavlene er forkortet ca. 7—8 cm, og til Fjernelsen af de fleste Rygpaneler; Sæderne er derimod vistnok de oprindelige. De store Bosser paa Gavlplankernes Postamenter er af Fyr og hidrører fra en tidligere Istandsættelse. Ved Restaureringen 1950—51 fik alle Gavle undtagen Præstestolens nye Topstykker, kopierede efter de bevarede Gavle, som nu er anbragt paa Degnestolen, med enkelte Tilsætninger efter Tegning af Arkitekt Langballe; den Gavlplanke, der sad paa Degnestolen, ombyttedes med Gavl Nr. 1 paa Sydsiden. Iøvrigt synes Degnestolen nu kun at have sin halve Længde, idet det konstateredes, at den var oversavet 3 cm uden for en oprindelig Skillevæg.

Syv. S. 1138. Billedunderskrift. 3 c, læs: 2 c.

Ørsted. S. 1156, L. 5 f. n. Billedskærer H. Borre, Havdrup, læs: Kalkmaleri-konservator H. B.

Daastrup. S. 1168, L. 12 f. n. Efter (Fig. 3) tilføj: Vinduet er nu genaabnet (Arkitekt O. Langballe) og et Glasmaleri af Joh. Th. Skovgaard indsat.

S. 1174. Prædikestol. Ved en Restaurering 1949 opdagede Billedskærer P. Borre, at Brix Snedkers Signatur var skrevet med Blyant oven paa Lydhimmelen. Kalke (se Kunsthistorisk Oversigt under Snedkere og Billedskærere) i Nationalmuseet.

Borup. S. 1177 ff. Kirken restaureredes 1948 f. af Arkitekt O. Langballe, der har meddelt følgende Iagttagelser: Skibets Vægge, der huggedes fri for Puds, er skalmurede med en Halvstensmur, der dog er anbragt et Stykke inden for Ydermuren; den skjuler derfor alle Spor efter Hvælv og Aabninger; ved en Udhugning i Nordmuren iagttoges Skibets Norddør, hvis Østkarm sidder 175 cm fra Skibets Vestvæg.

Messehagel. Krucifikset (Fig. 8) blev nedtaget for senere at anvendes til en ny Messehagel. Paa Bagsiden af den Træplade, paa hvilken det var opsat, stod malet: »Christus Figuren er broderet af Etatsraadinde Neergaard 1778 til Brug for Menigheden. Ophængt paa Tavlen 1860 af Kammerherre J. Neergaard.«

Stolestader. Alt Stoleværket blev fjernet, og de gamle Gavle med Døre fra 1619 er benyttet og suppleret med fire nye. Otte af Gavlene fra 1590 anvendtes til to Bænke i Koret, en foran Orgelet og en i Vaabehuset.

Paa hver Side af Alteret er udført en *lukket Stol*, hvortil er anvendt Bræddebalustre, som fandtes paa Kirkens Loft, men en Tid havde været deponeret i

Køge Museum, hvor der endnu findes et Par buede Fodplanker med Taphuller, der passer til Balustrenes Tapper. Paa disse Planker staar skrevet med Blyant: »Fra Kammerherrens Stol«. To Hermer har sikkert hørt til en Laage til denne Stol.

S. 1188 L. 12 f. o. Guld, læs: Gud.

Kimmerslev. S. 1196, L. 12 f. o. Norddøren. 1951 afdækkede Arkitekt O. Langballe i Vangerne Huller til en Spærrebom.

S. 1197 L. 14 f. n. Korets, læs: Skibets.

Ejby. S. 1213, L. 6 f. o. Gjordbuer, læs: Skjoldbuer.

S. 1214. Alterbord. I Bordpladen findes en Helgengrav (meddelt af Arkitekt O. Langballe).

S. 1219, L. 3 f. n. S. G. Ronnander, læs: J. Grønnander.

Nørre-Dalby. S. 1227, L. 13—14. I Taarnets Sydvindue afdækkede Arkitekt O. Langballe 1951 Rester af et gammelt Blyvindue; de nyindsatte Ruder har samme Maal som de gamle.

†S. *Margrethe Kapel*. S. 1254, L. 2 f. o. RAMLØSE, læs: RAMSØ.

S. 1254, L. 6 f. n. Oplytninger, læs: Oplysninger.

Ølsemagle. S. 1262 L. 9 f. n. Gipsfigur, læs en Figur skaaret i Eg.

S. 1266. *En romansk Grav* sat af Kridtsten opdagedes 1947 paa Kirkegaarden Nord for Kirken, ud for Mellemrummet mellem Sakristi og Kapel. Hovedstenen, der her var afrundet baade paa den ud- og indvendige Side, er nu i Køge Museum (Opmaaling af Arkitekt O. Langballe i NM).

Roskilde Domkirke. S. 1298, L. 3 f. o. tre, læs: to.

S. 1434, L. 8 f. n. 17. Juli, læs: 19. Juli.

S. 1474, L. 8 f. n. Ved en Fejl er Hans van Egen (med Steen Friis: Kong Christian 4des Gravkapel S. 3) gjort til Mester for Frederik 2.s Gravmæle, se dog herom 4. Bind, S. 1850 med Note 8.

S. 1518 Fig. 165. I Billedunderskriften er der indløbet en Fejl, som imidlertid er rettet ved de forskellige Henvisninger i Teksten, jfr. S. 1930 L. 1—2 f. n., S. 1941 L. 13—15 f. n. og S. 1942 L. 4—5 f. o.

S. 1637, L. 4 f. n. 499, læs: 449.

S. 1666, L. 10 f. n. Noter, læs: Noder.

S. 1701 Nr. 19. Christine Urnes, læs: Christine Krumstrups.

S. 1732, andet Afsnit. Ifølge Brev af 23. Marts 1951 fra Niels Friis (Orgelbygning i Danmark, jfr. S. 77) kan det ikke være Hans Christoff Frietzsch, der har udført den store Ombygning af Instrumentet 1654. »Derimod er der Grund til at antage, at den Peter Orgelbygger, der ifølge Rgsk. f. søndre Part 1654—55, gjorde Arbejdet færdigt, er identisk med Orgelbyggeren Peter Karstensen Botz fra Viborg.«

S. 1733, L. 3 f. n. Orgel. Tilføj: I NKS 710, 4:0 Bl. 23^r—24^r nævnes [en Tavle] under Orgelværket paa den tredie søndre Pille fra Alteret (der da stod foran Kannikekoret) med Hyldestvers til Orgelet forfattet af Peder Poulsen (sml. Gravsten Nr. 77) og Johannes Larsen (sml. Gravsten Nr. 55). Det første af Larsens »Epigrammata« begynder saaledes:

»Uxorem Eurydicen Orpheus revocavit ab orio
Demulcens cythara dæmonis auriculas.
Non mirum humanos si demulcent magis auVes
Hermannii Roestii organa structa manu.
Qvæ dum struxit erat imberbis adhuc adolescens
Annos viginti natus itemq(ue) duos.«

(»Orpheus kaldte sin Hustru Euridice tilbage fra Underverdenen, idet han frydede Dæmonens Ører med sin Harpe. Det er da ikke underligt, om Orgelet, der er bygget af Herman Roestius' Haand, end mere fryder det menneskelige Øre. Da han byggede det var han hartad en skægløs Yngling paa kun 22 Aar«).

Ifølge Niels Friis: Orgelbygning i Danmark S. 10 var Herman Raphaelis Rottensteen-Pock født o. 1515—20; hvis dette er rigtigt, har han, da han paa-tog sig Arbejdet med Roskildeorgelet, altsaa mindst været et Par og tredive Aar.

I Marts 1952 blev alle Rygpositivets Piber og Yindladen udtaget for at efterses og repareres. Ved denne Lejlighed konstateredes smukt behandlet Egebjælkeværk, der maa være Rester af et ældre, tømret Orgelhus af mindre Udstrækning end det nuværende (fra 1554). Først naar en Opmaaling har fundet Sted, og de indbyrdes Forbindelser er undersøgt, vil man kunne faa Oversigt over Fundet. Givet er det imidlertid, at man her staar over for Resterne af et gotisk Orgelhus, der utvivlsumt har rummet et af de Orgelværker, der repareredes 1484 (sml. S. 1734). Domkirkens Arkitekt, Professor Mogens Kock, har allerede udkastet den sandsynlige Tanke, at den barokmalede Underbaldakin (se Fig. 410, S. 1739) hører sammen med dette Orgel.

S. 1862, L. 12—13 f. o. to svævende Engle, læs Maria og Johannes.

S. 1863, L. 8 f. o. føf, læs: fød.

S. 1933, L. 10 f. o. J. W. Bissen, læs: H. W. Bissen.

S. 1936, L. 6 f. o. J. C. Dalhoffi, læs: J. B. Dalhoff.

S. 2029. Gravsten Nr. 40. d. 4. Søndag i Fasten, læs: Lørdagen efter d. 4. Søndag i Fasten.

S. 2132, L. 10 f. o. tilføj: 1767 aabnedes Krypten, og det konstateredes da, at Peder Schades overmaade prægtige Kiste, »prydet med det rareste Billedbeslag af stærkt forgyldt og forsølvet Bly« stod i Krypten paa fire Løvefødder. Jfr. iøvrigt V. Hermansen i AarbKbh. 1935. S. 89, hvor det omtales, at Aars-tallet 1715 var malet paa Hvælvingen.